Σχόλιο της Υπηρεσίας Επικοινωνίας του Τμήματος Εξωτερικών Εκκλησιαστικών Σχέσεων του Πατριαρχείου Μόσχας επί της ομιλίας του Πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως Βαρθολομαίου σε συνέδριο για θέματα διεθνούς πολιτικής στις 9 Δεκεμβρίου 2022 στο Αμπού Ντάμπι

Στις 9 Δεκεμβρίου 2022 στο συνέδριο επί θεμάτων διεθνούς πολιτικής στο Αμπού Ντάμπι με τίτλο «For a reasonably open world» ο Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Βαρθολομαίος διολίσθησε σε σειρά μη ορθών, αβάσιμων και ευθέως συκοφαντικών κατηγοριών εναντίον της Ρωσικής Ορθοδόξου Εκκλησίας. Στην ομιλία του, που ήταν σχεδόν αποκλειστικά αφιερωμένη όχι τόσο στο θέμα του συνεδρίου, όσο στην κριτική της ρωσικής Ορθοδοξίας, παρουσίασε μια προκατειλημμένη,

διαστρεβλωμένη ερμηνεία της ιστορίας τής καθ' ημάς Εκκλησίας και των λαών, τους οποίους συνενώνει, αλλά και επιχείρησε υπαινιγμούς περί δήθεν παρεκκλίσεως της Ρωσικής Εκκλησίας από την ορθόδοξη διδασκαλία της πίστεως και τους ιερούς κανόνες.

Χωρίς να αναφερθούμε στις άκρως αμφιλεγόμενες, αναρμόδιες και πολιτικοποιημένες αξιολογήσεις σειράς ιστορικών γεγονότων στην ιστορία της Ρωσίας και της Ανατολικής Ευρώπης από τον Πατριάρχη Βαρθολομαίο, έχουμε να δηλώσουμε τα κάτωθι:

Ο ορθόδοξος χριστιανισμός πράγματι τέθηκε στη βάση της κρατικής και πολιτισμικής ταυτότητας του κράτους των Ρως του Κιέβου και εν πολλοίς διαμόρφωσε την εθνική ταυτότητα των λαών, οι οποίοι ανάγουν την ιστορία τους στην κολυμβήθρα της βαπτίσεως του Κιέβου. Παρά τις περιόδους διασπάσεων και ταραχών, αυτοί οι λαοί πάντοτε είχαν συνείδηση του εαυτού τους ως μια εκκλησιαστική κοινότητα.

Το Κίεβο, που χαρακτηρίζεται στα παλαιότατα Χρονικά μας ως «μήτρα των ρωσικών πόλεων», αποτελούσε ιστορικά το λίκνο της ρωσικής Ορθοδοξίας και πρώτη έδρα της Ρωσικής Εκκλησίας. Όπως η αρχαία Αντιόχεια για την Ορθόδοξη Ανατολή, η Μτσχέτα για τη Γεωργία, το Πατριαρχείο Ιπεκίου για τη Σερβία, έτσι και το Κίεβο μέχρι σήμερα παραμένει κοινό για τους λαούς μας ιερό σέβασμα, που τιμάται από όλη τη Ρωσική Εκκλησία.

Η εμφάνιση της ουκρανικής ταυτότητας δεν συνδέεται με «τη διαλεκτική μεταξύ κατασκευής και καταστροφής», όπως αφηρημένα ισχυρίζεται ο Προκαθήμενος της Εκκλησίας της Κωνσταντινουπόλεως, αλλά με τις περιστάσεις της ιστορίας στο Νοτιοδυτικό Ρως υπό συνθήκες μακραίωνου αγώνα των ορθοδόξων χριστιανών για τη διατήρηση της πίστεως, του πολιτισμού και των παραδόσεών τους με δεδομένη την επιθετική ετερόδοξη εξάπλωση τόσο από την Ανατολή, όσο και από τη Δύση. Σε αυτό τον αγώνα οι πρόγονοί μας βασίζονταν στην υποστήριξη των ομοδόξων αδελφών τους από τον Βορρά με αποτέλεσμα την πολιτική και εκκλησιαστική επανένωση της Μόσχας και του Κιέβου τον 17 αι., η οποία ανταποκρινόταν στις διαχρονικές προσδοκίες των προγόνων μας. Ο εκούσιος και παλλαϊκός χαρακτήρας της καταγράφηκε σε ιστορικά έγγραφα και αυτή η επανένωση δεν μπορεί ουδόλως να χαρακτηρισθεί «ρωσική ξένη κυριαρχία», διότι οι μετέχοντες σε αυτήν εκατέρωθεν αισθάνονταν, σκέπτονταν και αυτοαποκαλούνταν τότε «Ρώσοι».

Οι λαοί μας βίωσαν περαιτέρω από κοινού τόσο ένδοξες, όσο και τραγικές σελίδες της κοινής μας ιστορίας. Ο 20^{ός} αι., τον οποίο ιδιαιτέρως αναφέρει ο Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως, ήταν «ιδιαίτερα σκληρός» όχι μόνον για τον ουκρανικό, αλλά και για τον ρωσικό λαό. Από κοινού αντεπεξήλθαμε στις κακουχίες και απώλειες του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου (1914-1918), στην καταστροφή της περιόδου του Εμφυλίου (1918-1923), στον μαζικό λιμό στην ΕΣΣΔ (1932-1933), ο οποίος έπληξε όχι μόνον τα εδάφη της σημερινής Ουκρανίας, αλλά και τις περιοχές παρά τον Βόλγα, των Ουραλίων, της κεντρικής ζώνης του Τσερνοζέμ, τον Βόρειο Καύκασο, και τέλος, στην εισβολή των Γερμανών φασιστών κατακτητών το 1941.

Το να ισχυρίζεται κάποιος ότι ο ουκρανικός λαός απλώς βρέθηκε «στη μέση της ένοπλης αντιπαράθεσης μεταξύ της Σοβιετικής Ένωσης και της ναζιστικής Γερμανίας», να τον παρουσιάζει ως αμέτοχο και άβουλο θύμα μιας παγκόσμιας συγκρούσεως, σημαίνει ότι υποτιμά και υποβιβάζει το ανδραγάθημα των Ουκρανών κατά τα χρόνια του Μεγάλου Πατριωτικού Πολέμου. Το διάστημα 1941-1945 ο ρωσικός και ο ουκρανικός λαός πλάι πλάι άντεξαν απέναντι στην ενωμένη από τον φασισμό Ευρώπη. Για χάρη της νίκης επί του γερμανικού ναζισμού θυσίασαν τις ζωές τους περισσότεροι από πέντε εκατομμύρια Ρώσοι στρατιώτες και περίπου ενάμιση εκατομμύριο Ουκρανοί. Ακριβώς βάσει του δικαίου των νικητών στο Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο και ο ρωσικός και ο ουκρανικός λαός συγκαταλέγονται μεταξύ των συνιδρυτών του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών. Προκαλεί θλίψη το γεγονός ότι ο Προκαθήμενος της Κωνσταντινουπόλεως δεν συνειδητοποιεί την προσφορά των λαών μας ενώπιον της παγκοσμίου ιστορίας και δεν συμπάσχει με τα θύματα, που συνεισέφεραν, το γεγονός ότι είναι έτοιμος να προσβάλει τη μνήμη των πεσόντων για χάρη μιας πρόσκαιρης πολιτικής ρητορικής και συγκυρίας.

Στις δοκιμασίες, που υπέστησαν οι λαοί μας τον 20^{ο} αι. πρέπει να συγκαταλεχθούν και οι αθεϊστικές διώξεις επί του κομμουνιστικού καθεστώτος, στις οποίες ο Πατριάρχης Βαρθολομαίος μόνον ακροθιγώς αναφέρεται. Αυτές οι θρησκευτικές διώξεις, που υπήρξαν από τις πλέον απηνείς σε όλη τη χριστιανική ιστορία, κόστισαν τη ζωή σε πολλές χιλιάδες κληρικούς της Ρωσικής Ορθοδόξου Εκκλησίας και σε εκατοντάδες χιλιάδες λαϊκούς. Τη δεκαετία του 1920 οι κομμουνιστικές Αρχές δημιούργησαν τεχνητώς το σχίσμα των ανακαινιστών εντός της Ρωσικής Εκκλησίας, με την Κωνσταντινούπολη να το υποστηρίζει ευθέως.

Αγνώμονες και κακόπιστες εκ μέρους του Πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως κρίνονται οι κατηγορίες κατά της Ρωσικής Εκκλησίας, ότι δήθεν μετά την Άλωση της Κωνσταντινουπόλεως το 1452 «η Μόσχα φιλοδοξούσε να αντικαταστήσει το Οικουμενικό Πατριαρχείο». Ακόμη και στις πλέον άδοξες για την Εκκλησία της Κωνσταντινουπόλεως εποχές τής προσχωρήσεως στην ουνία (1439) και της νομιμοποιήσεως του ουκρανικού εκκλησιαστικού σχίσματος (2018) η Ρωσική Ορθόδοξη Εκκλησία περιορίσθηκε απλώς στη ρήξη της κοινωνίας με εκείνους, οι οποίοι μόνοι τους στέρησαν τον εαυτό τους από τη δογματική και ιεροκανονική ενότητα της Ορθοδόξου Εκκλησίας. Ουδέποτε όμως δεν φιλοδόξησε να καταλάβει τη θέση του Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως στην οικογένεια των κατά τόπους Ορθοδόξων Εκκλησιών.

Μετά την άλωση της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας το Πριγκιπάτο της Μοσχοβίας και στη συνέχεια και το Βασίλειο της Μοσχοβίας επί πολλά χρόνια παρέμεινε πράγματι το μόνο ανεξάρτητο ορθόδοξο κράτος, που ήταν ικανό να υποστηρίζει τους ορθοδόξους χριστιανούς στην Ανατολή. Ακριβώς γι᾽ αυτόν τον λόγο ο Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Ιερεμίας Β΄ στο «Γράμμα ἱδρυτικὸν περὶ τῆς συστάσεως τοῦ Πατριαρχικοῦ ἐν Ῥωσίᾳ θρόνου» το έτος 1589, απευθυνόμενος στον τσάρο Θεόδωρο Ιωβανοβίτζη έγραφε: «ἡ δὲ ἡ μεγάλη σου, ὦ εὐσεβὲς βασιλεῦ, βασιλεία τῆς Ῥωσίας, ἡ Τρίτη Ῥώμη, τῇ εὐσεβείᾳ τοὺς πάντας ὑπερέβη καὶ πᾶσαι αἱ εὐσεβεῖς βασιλεῖαι εἰς μίαν οἰκεῖον σου ἡνώθησαν, καὶ σύ μόνος ὑπὸ τὸν οὐρανὸν χριστιανὸς βασιλεὺς ὀνομάζῃ εἰς πᾶσαν τὴν οἰκουμένην, εἰς πάντας τοὺς χριστιανούς».

Από την εποχή, όμως, του Πατριάρχη Ιερεμία και μέχρι σήμερα ούτε στις ρωσικές κρατικές Πράξεις και έγγραφα, ούτε στα επίσημα κείμενα και δηλώσεις της Ρωσικής Εκκλησίας ουδέποτε δεν εφαρμόσθηκε το πολιτικό δόγμα της «Τρίτης Ρώμης». Κατά τον 20^{ο} αι. οι μνημονευθείσες από τον Πατριάρχη Βαρθολομαίο ιδέες αποτέλεσαν κατ' εξοχήν εργαλεία της φαναριώτικης ιδεολογίας και προπαγάνδας. Κατά τα χρόνια του «Ψυχρού Πολέμου» με την περιβόητη «Τρίτη Ρώμη» και τον «πανσλαβισμό» εκ παραδόσεως εκφόβιζε τους ομοδόξους μας Έλληνες αδελφούς και τη δυτική κοινότητα. Όπως κατέδειξαν τα προσφάτως δημοσιευθέντα έγγραφα της CIA σχετικά με τη συνεργασία του Πατριάρχη Αθηναγόρα με την αμερικανική υπηρεσία πληροφοριών, το μυθικό επιχείρημα της «Τρίτης Ρώμης» χρησιμοποιήθηκε ενεργά από το Φανάρι για την ενίσχυση κυρίως του θρησκευτικού παράγοντα στη διεθνή πολιτική και την προσέλκυση της υποστήριξης παγκόσμιων πολιτικών δυνάμεων.

Είναι θλιβερό ότι ο Πατριάρχης Βαρθολομαίος χαρακτηρίζει τη βοήθεια για την απελευθέρωση από τον οθωμανικό ζυγό προς τους ομοδόξους λαούς των Βαλκανίων, συμπεριλαμβανομένου και του αδελφού ελληνικού λαού, «μακροχρόνια πολιτική της Μόσχας» και «θεμελιώδη παράγοντα διχασμού του Ορθόδοξου κόσμου». Είναι προφανές ότι ο κόσμος της Ορθοδοξίας για τον Προκαθήμενο της Κωνσταντινουπόλεως κατά παλαιά συνήθεια περιορίζεται εντός των ορίων της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας του 18-19^{ου} αι. Στην υποστήριξή της και τον διοικητικό της μηχανισμό καταναγκασμού κατέφευγαν τότε οι Φαναριώτες, προκειμένου να εκριζώσουν αμείλικτα τον γηγενή πολιτισμό των λαών των Βαλκανίων, τις λατρευτικές τους παραδόσεις, τις ψαλμωδίες, ακόμη και τη γλώσσα, αντικαθιστώντας τις παντού με ελληνικές. Ακριβώς κατ' αυτόν τον τρόπο αντιλαμβάνονταν τότε στο Φανάρι την «οικουμενικότητα της ευαγγελικής ειδήσεως», ενώ κάθε αντίσταση από Βουλγάρους, Σέρβους, Ρουμάνους σε αυτήν την επιθετική επεκτατικότητα, προσελάμβανε την ετικέτα του «εθνοφυλετισμού» και καταδικαζόταν ως αίρεση. Ήταν τότε που επινοήθηκε και η ιδέα του αποκλειστικού δικαιώματος της Κωνσταντινουπόλεως να ανακαλεί μονομερώς τα αυτοκέφαλα από τις υποτελείς σε αυτή κατά τόπους Εκκλησίες, το οποίο δεν θεμελιωνόταν στη χιλιετή Παράδοση της Εκκλησίας, αλλά στα διοικητικά προνόμια του μιλέτ-μπασί, τα οποία είχαν παραχωρηθεί από την τουρκική κυβέρνηση.

Αφού επινόησε την έννοια του εθνοφυλετισμού και την καταδίκασε στη Σύνοδο της Κωνσταντινουπόλεως το 1872, το Φανάρι εκ των πραγμάτων καταδίκασε την δική του πολύχρονη πολιτική της πολιτισμικής υποδουλώσεως των ορθοδόξων λαών. Ως παράλογες και ωμές ηχούν οι κατηγορίες για «εθνοφυλετισμό» ή πολύ περισσότερο για «εκκλησιαστικό ρατσισμό» (!) εναντίον της Ρωσικής Ορθοδόξου Εκκλησίας, η οποία ενώνει εκατομμύρια πιστούς και εκατοντάδες λαούς, καθημερινά κηρύσσει, προσεύχεται και τελεί ιερές ακολουθίες σε δεκάδες γλώσσες λαών του κόσμου.

Το κανονικό έδαφος της Ρωσικής Ορθοδόξου Εκκλησίας περιλαμβάνει 17 κράτη και σε καθένα από αυτά η καθ' ημάς Εκκλησία υποστηρίζει την κυριαρχία της χώρας, συμβάλλει στην πνευματική εξυγίανση της κοινωνίας, την διασφάλιση της κοινωνικής ομόνοιας, συνδράμει στην ενδυνάμωση των παραδοσιακών ηθικών αξιών και του θεσμού της οικογένειας.

Με υπόβαθρο όλα αυτά οι προσπάθειες της Εκκλησίας της Κωνσταντινουπόλεως στον τομέα της

εμπεδώσεως των παραδοσιακών και οικογενειακών αξιών κρίνονται ως πολύ ανεπαρκείς και η θέση της άκρως διφορούμενη. Η ανοικτή υποστήριξη από ορισμένους ιεράρχες του Φαναρίου του κινήματος ΛΟΑΤΚΙ, των αμβλώσεων και του ελέγχου των γεννήσεων, καθώς και η επίσημη άδεια διγαμίας των κληρικών, υπονομεύουν τα υπερχιλιετή ιεροκανονικά θέσπια της Ορθοδοξίας, έρχονται σε αντίθεση με τα υιοθετηθέντα προηγουμένως πανορθόδοξα έγγραφα και προκαλούν μέγιστο σκάνδαλο εντός της παγκόσμιας Ορθοδοξίας, μεταξύ άλλων και ανάμεσα στους κληρικούς και τους πιστούς της ίδιας της Εκκλησίας της Κωνσταντινουπόλεως.

Το κήρυγμα ενός «νέου κόσμου» δεν εμποδίζει τον Πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως να κατηγορεί τους αντιπάλους του για αίρεση. Η επίκληση των «άκρως στοιχειωδών κανόνων της εκκλησιαστικής οργάνωσης της Ορθοδοξίας» δεν τον εμπόδισε να αναγνωρίσει τους «ιεράρχες» του ουκρανικού σχίσματος, οι οποίοι δεν διαθέτουν αποστολική διαδοχή. Ενώ η προώθηση των προαναφερθεισών στην ομιλία του «δυτικών αξιών», συμπεριλαμβανομένης και της διαδεδομένης στο φιλελεύθερο κοινό ιδιόμορφης ερμηνείας του θέματος των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, δεν εμποδίζει τον Προκαθήμενο της Εκκλησίας της Κωνσταντινουπόλεως να εθελοτυφλεί ενώπιον κραυγαλέων παραβιάσεων των στοιχειωδών δικαιωμάτων και ελευθεριών των κληρικών και των πιστών στην Ουκρανία.

Τις ημέρες, κατά τις οποίες συντασσόταν η ομιλία του Πατριάρχη Βαρθολομαίου στο Αμπού Ντάμπι, σε μονές και ναούς της Ουκρανικής Ορθοδόξου Εκκλησίας διεξάγονταν μαζικές έρευνες και ανακρίσεις, εναντίον των ιεραρχών και κληρικών της ασκούνταν ποινικές διώξεις με επινοημένες και συκοφαντικές κατηγορίες, συνεχίζονταν οι βίαιες αρπαγές ναών της και οι ξυλοδαρμοί κληρικών, άνευ δικαστικών αποφάσεων στερούνταν συνταγματικά κατοχυρωμένα δικαιώματα και τη δυνατότητα να ζουν μια ολοκληρωμένη ζωή στη χώρα τους ιεράρχες και ποιμένες. Ούτε μια λέξη για τα παραπάνω δεν ακούσθηκε στην πομπώδη παρέμβαση του Προκαθημένου της Κωνσταντινουπόλεως. Εν τω μεταξύ οι Ουκρανοί πολιτικοί και αξιωματούχοι επικαλούνται ευθέως τον Τόμο του Πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως ως βάση για τις διώξεις και την πλήρη απαγόρευση της δράσεως της Ουκρανικής Ορθοδόξου Εκκλησίας. Πολύ περισσότερο, ιεράρχες του Φαναρίου υποστηρίζουν δημοσίως τις διώξεις στην Ουκρανία, χαρακτηρίζοντας αυτές υποκριτικά ως «κάθαρση και ανανέωση της Ουκρανικής Ορθοδοξίας».

Στην ομιλία του ο Πατριάρχης Βαρθολομαίος αβάσιμα κατηγορεί τη Ρωσική Εκκλησία ότι «χρησιμοποιεί τα μέσα του κράτους» για την επίτευξη των στόχων της. Είναι δύσκολο να παραθέσουμε πιο απτό παράδειγμα χρήσεως των κρατικών μηχανισμών για εκκλησιαστικούς σκοπούς από τη διαδικασία νομιμοποιήσεως του εκκλησιαστικού σχίσματος, που επιχείρησε η Κωνσταντινούπολη στην Ουκρανία και αναγνώρισεώς του από τους Προκαθημένους σε μερικές κατά τόπους Ορθόδοξες Εκκλησίες. Σύμφωνα με τις αναμνήσεις αυτοπτών μαρτύρων το 2018 ο πρόεδρος της Ουκρανίας παρακαθόταν στο προεδρείο της λεγόμενης «Συνόδου» των σχισματικών, ασκούσε πίεση στους σχισματικούς ιεράρχες, ακόμη και στον εκπρόσωπο της Κωνσταντινουπόλεως νυν μητροπολίτη Χαλκηδόνος Εμμανουήλ. Αμερικανοί διπλωμάτες και εκπρόσωποι των μυστικών υπηρεσιών εξετέλεσαν κολοσσιαίο έργο, ασκώντας άνευ προηγουμένου για την εποχή μας πίεση σε Προκαθημένους και επισκόπους των κατά τόπους Ορθοδόξων Εκκλησιών με σκοπό να τους εξαναγκάσουν να αποδεχθούν την αντικανονική πράξη του Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως.

Ακριβώς αυτή η ωμή πίεση παγκοσμίων πολιτικών δυνάμεων στην ανά την οικουμένη Ορθόδοξη Εκκλησία και η επιθυμία του Φαναρίου να ενεργεί μονομερώς στην Ουκρανία – παρά τη βούληση και τις διαμαρτυρίες των άλλων κατά τόπους Εκκλησιών – οδήγησαν σε αυτόν τον βαθύ διχασμό στον ορθόδοξο κόσμο, στον οποίο αναφέρεται στην παρέμβασή του ο Πατριάρχης Βαρθολομαίος.

Με λύπη μας είμαστε αναγκασμένοι να διαπιστώσουμε ότι και σήμερα ο Προκαθήμενος της Κωνσταντινουπόλεως μόνον υποστηρίζει και εμβαθύνει αυτόν τον διχασμό. Όχι μόνον καταβάλλει προσπάθειες να κατηγορήσει εμμέσως τη Ρωσική Ορθόδοξη Εκκλησία για κάποια «σφάλματα», «αίρεση», παρέκκλιση από τους ιερούς κανόνες και τα δόγματα, αλλά και σε προσβλητικό τόνο σχολιάζει τη θέση όλων των κατά τόπους Ορθοδόξων Εκκλησιών, οι οποίες δεν συντάχθηκαν με το Φανάρι στο ουκρανικό εκκλησιαστικό ζήτημα.

Ακριβώς αυτή η έλλειψη σεβασμού του Πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως έναντι των αδελφών του στις άλλες κατά τόπους Εκκλησίες, αποτέλεσε την κύρια αιτία της αποτυχίας της Συνόδου της Κρήτης του 2016. Κατά τη διάρκεια δεκαετιών προπαρασκευής τής Συνόδου οι εκπρόσωποι τής Κωνσταντινουπόλεως αγνοούσαν και αποσιωπούσαν τη γνώμη των άλλων κατά τόπους Εκκλησιών, αναχαίτιζαν κάθε ανεπιθύμητη συζήτηση, απέκλεισαν και απέσυραν από την ημερήσια διάταξη τα πλέον οξέα ζητήματα των διορθοδόξων σχέσεων. Τούτο νομοτελειακά οδήγησε στην επιβράδυνση της διαδικασίας προπαρασκευής και στη συνέχεια στην εκ των πραγμάτων ματαίωση της Συνόδου. Με τη σκανδαλώδη παρέμβασή του στο Αμπού Ντάμπι ο Προκαθήμενος της Κωνσταντινουπόλεως μόνον επιβεβαιώνει την πραγματική απώλεια από τον ίδιο του ηθικού δικαιώματος και της ικανότητας να είναι συντονιστής των διορθοδόξων σχέσεων.

Θέλουμε να ελπίζουμε ότι η θέση της Ορθοδόξου Εκκλησίας της Κωνσταντινουπόλεως δεν εξαντλείται στις προσωπικές απόψεις και γνώμες του Προκαθημένου αυτής και ότι υπάρχουν ακόμη εντός της υγιείς δυνάμεις, οι οποίες θυμούνται τα λόγια του Σωτήρος: «Καὶ ὃς ἐὰν θέλῃ ἐν ὑμῖν εἶναι πρῶτος, ἔσται ὑμῶν δοῦλος· ὥσπερ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου οὐκ ἦλθε διακονηθῆναι, ἀλλὰ διακονῆσαι καὶ δοῦναι τὴν ψυχὴν αὐτοῦ λύτρον ἀντὶ πολλῶν» (Ματθ. 20. 27-28).

Μια πηγή: https://mospat.ru/gr/news/90022/